

Ана ЂОРЂЕВИЋ

Институт за српску културу – Приштина/Лепосавић

СЛИКА И ВИЗИЈА ПРИЗРЕНА У СРПСКОЈ УМЕТНИЧКОЈ ПОЕЗИЈИ 19. ВЕКА (Старе и актуелне идеје)*

Айсѝракѝ: Рад осветљава битне идеје српских песника 19. века инспирисане Призреном као царским градом. Он је микротема српске велике и митске теме која се зове Косово.

Кључне речи: Косово, Призрен, цар Душан, култура, епика, поезија

Међу битне теме српске усмене и писане књижевности свакако спадају Свети Сава¹ и Косово² као „центар српске културе и државног живота“.³ Када је реч о теми Косова, као њена микротема, у континуитету, присутан је и Призрен: царски град и симбол моћи и успона српског народа и

* Рад је написан у оквиру пројекта *Духовне појаве и сѝваралашѝтво срѝској народа на Косову и Мейхохији од XV до XX века* (бр. 148020), који је одобрило и финансира Министарство науке Републике Србије.

¹ За прву велику тему српске књижевности илустративна је књига *Осам векова свеѝосавској ѝеснишѝва*, (одабрао Ненад Ступар, уредио Ненад Кебара), Лира, Београд, 2003. На 260 страница књига доноси више од 170 прилога о животу и делу Светога Саве, првог српског архиепископа и утемељивача Српске цркве и културе

² Из читаве библиотеке књига посвећених Косову, овом приликом упућујемо на књиге Војислава Ђурића *Косовски дој у срѝској књижевносѝи*, Српска књижевна задруга, Матица српска, Јединство, Београд, Нови Сад, Приштина, 1990, и Антологију Момира Војводића *Жерѝвено ѝоле Косово (ѝоезија 1389–1989)*, Јединство, Рад, Приштина, Београд, 1989. У шест тематских кругова: *Косовски сѝуб великој ѝлача*, *Дарови црном свиѝом ѝокривени*, *Пошљедње вријеме*, *Царсѝиво божурова*, *О Косово, ѝрно судилишѝе* и *Двосѝрука ноћ* на 350 страница антологија доноси 168 прилога.

³ Ристо М. Скокољевић, „Призренски трг за српскога времена“, у: *Призрен царски ѝрад (Хресѝомайѝија)* (приредили Ратко Марковић, Јордан Ристић, Александар Бачкалов), НУБ „Иво Андрић“, Приштина, 2005, 59.

државе,⁴ његови манастири⁵ и највећи српски владар Душан Немањић, у историји познат под надимком Душан Силни (1308–1355).

Град Призрен је, стоји у бројним историјским записима, уметничким путописима и новинским репортажама, научним историјским, урбанистичким и културолошким чланцима и студијама домаћих и страних истраживача, „срце полуострва Балканског“,⁶ што то одговара поетизованој слици, и трговини „доступан са све четири стране“,⁷ што одговара његовом географском и историјском положају, и он и „његова околина сваког Србина привлачи изванредним својим изгледом и показује да је ту некада био и живео онај коме нико није смео бити раван на полуострву Балканском, од кога је уистину дрхтао Исток, а Запад са ужасом очекивао исход источне борбе“,⁸ што му обезбеђује повлашћен статус у имагинацији уметника.

⁴ Из историје и географије града издвајамо следеће чињенице у контексту којих се рељефно разуме и статус Призрена у књижевности:

„Призрен је град у јужном делу простране Метохијске котлине и у непосредној близини са долином Белог Дрима којом је повезан са морем. У византијским изворима помиње се као Приздријана. Византијски историчар Јован Скилица казује да га је македонски владар Самуило (976–1014) заузео заједно са Тетовом, Скопљем, Липљаном и другим градовима. У повељи византијског цара Василија Другог помиње се 1019. године Призренска епископија. Велики жупан Стефан Немања освојио га је привремено 1189/1190. године, да би га његов син Стефан Првовенчани око 1194. године припојио српској средњовековној држави. Од тада Призрен се нагло развијао и постаје један од првих међу многобројним градовима средњовековне Србије.

Путописци га називају 'царски град' и 'царска престоница', а српска народна епска песма 'српским Цариградом'. После смрти цара Уроша, држао га је краљ Вукашин до 1371. а потом Ђурђе Балшић од 1372. до 1376. У турске руке пао је после Новог Брда 1455. године.

У XIX веку у Призрену су постојали конзулати Русије, Аустрије, Енглеске и Италије. Од Турака га је 17. октобра 1912. године ослободила српска војска. За време Првог светског рата био је окупиран од бугарске војске, а за време Другог светског рата од немачке и италијанске војске и под њиховим туторством прикључен такозваној Великој Албанији. Ослобођен је новембра 1944. године.

У Призрену је седиште Рашко-призренске епископије основане још 1219. године на месту раније византијске епископије.“

Видети: *Задужбине Косова*, Епархија Рашко-призренска, Богословски факултет, Београд, 1987, 505–512.

⁵ Немањићи су у Призрену подигли два манастира: Богородицу Љевишку је подигао краљ Милутин, који је ктитор још четрдесетак манастира и цркава (Грачанице, Бањске...), и Свете Арханђеле, чији је ктитор цар Душан.

⁶ Архимандрит манастира Високи Дечани Сава, „Призрен“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина, 2005, 7 и 16.

⁷ Призрен је рано могао постати „знаменитим тргом у српској земљи“, у том контексту закључује Ристо М. Скокољевић, *Призренски шри за српскога времена. Исшо*, 59.

⁸ *Исшо*, 18.

То је град који је имао све ознаке царске вароши. У њему и околини српски краљеви и цареви имали су своје престонице: у Дестинику или Десницу, Старој Диоклетији – Зети, у Звечану, Приштини, Неродимљу, Кратову, Скопљу, Серезу, Софији, Прилепу, Крушевцу, Београду, Смедереву, Никодиму итд.⁹ И хроничари и научници зато га, као и песници, описују у аури светачке славе и хиперболама: „Наш славни Призрен, Цариград српских царева, спада у ред најстаријих градова на Балканском полуострву, јер је на месту данашњег Призрена била римска Theranda.“¹⁰

У културолошком и књижевном осветљавању статуса Призрена у српској поезији, следимо садржај и зашремину антологије Милорада Јеврића *Царски Призрен у српској уметничкој њоезији*,¹¹ штампане уочи последњег и најтрагичнијег егзодуса Срба са Косова и Метохије. Она је уметнички и културолошки образац који показује српску историјску и националну мисао кроз векове. И тада и данас, ова антологија стоји као национални белег одбране српског националног и историјског простора и културе, и то на начин који је у датом тренутку био једино и могућ.

У предговору антологичар наводи да су ретки „градови у целокупном српском народу и његовој многовековној историји о којима се може сачинити добра збирка уметничких песама“.¹² Према његовим сазнањима једино се о царском граду Призрену и престоном граду Београду могу саставити значајни антологички избори. Призрен, манастири којима је окружен и Душан Силни били су и остали инспирација многих песника. Ова чињеница свакако не чуди, јер је град пре Косовског боја био српска престоница, а Душан, чувен и по свом Законику који има културни значај, најмоћнији владар на Балкану. „Време владавине цара Душана и царског Призрена било је у колективној свести Срба запамћено као време слободе, господства и сталног напредовања и ширења српске државе, то време је постало идеал коме

⁹ Ево како га је путописац Бранислав Нушић, велики национални подвижник и конзул на Косову, описао 1902. године у путописима *С Косова на сиње море*: „Нека се Стамбол поноси својим величанственим заградајем са Босфором; Нека се Једрене поноси многобројношћу минарета, Солун живошћу своје пећине и суседством са Олимпом, Охрид својим лепим и пребогатим рибњаком, а Скадар шаренилом свога пазара и чаршије. Призрену ће ипак остати чиме ће се изнад свих понети и узнети.“ Бранислав Нушић, цитирано по *Хрестомоаији*, 42.

¹⁰ К. Н. Костић, *Наши нови градови, Хрестомоаија*, 62.

¹¹ Милорад Јеврић, *Царски Призрен у српској уметничкој њоезији анњолоија*, Нови Свет, Приштина, 1998. Антологија доноси шездесет осам песама и има три дела: *Уводна њесма*, *Песма за средишње* и *Завршна њесма*. Отвара је песма Алексе Шантића *Призрене сѡари*, а затвара химна *Онамо, онамо* Николе I Петровића Његоша.

¹² Милорад Јеврић, „Предговор“, у: *Царски Призрен у српској уметничкој њоезији анњолоија*, Нови Свет, Приштина, 1998, I.

је временска дистанца само повећавала сјај и магичну привлачност, па су се нове генерације Срба, из свих снага, упињале да тај идеал поново досегну и реализују.¹³ Управо зато, не случајно, М. Јеврић своју антологију отвара песмом Алексе Шантића *Призрене сџари*, јер је она испевана у романтичком патосу: *сва је у знаку ејских слика, симбола и визија. У симболици и знаку сџаро завештане су суште вредности света и човековог бића, а у интонацији сџарої као славної оно поетичко или културолошко наслеђе какво апострофира метафора сџари дани Боре Станковића, на пример.*

И док мостарски песник и родољуб пева: *Призрене сџари, кайије расџавори*¹⁴ (...) *Бої над џобом бдије*, Павле Соларић га у истом тону (и то у кључу љубави и пролазности) критички промишља: *Пој ми љубов из Призрена џоџајеної џира* (...) *То је давно било, џовјесї сада мрїва*. Према старом као вредности, које чита у кључу пролазности и пропасти, он се односи као према страсти у аурџ љубави: *Како љубов, куд џод иде џреображава џвари* (Младен и Милоје). Читање статуса Призрена у текстовима 19. века и у ранијим текстовима може бити у кључу времена настанка и у кључу новог читања. Соларићева визија јесте романтична и модерна истовремено. Ова друга перспектива означена је синтагмама: *џовјесї сада мрїва* и, посебно, мисаоно и модерно у идеји да љубав *џреображава џвари*. У фрагменту *Ја сам хїео Јуџовиће...* он би, као романтик, *славу срїску обновїи*, дозвати *Марка Краљевића, храброї вјека дїку* и епским тоном на струнама гусала Душанову величати силу.

Да су теме Светог Саве и Косова (од којих смо кренули), односно Саве и Душана у узрочно-последичном односу у уметничкој поезији, пројекцији и слици илуструје и Лукијан Мушицки у чијем *Гласу родољубца* налазимо идеју:

*У џуђ ми народ да с не џрелијемо
Нек нас џреју мисли џе!
Да! нек нас џреју, џа и к делу воде:
Труло зрно џола реч.
Нас свише свеїи Сава, Душан моїре
Јесмо л ми досїојни џих!*

Призрен, џегови манастири и Душан су, дакле, константна уметничка инспирација народног и уметничког песништва. Јеврић наводи да се песме о царском Призрену могу „типолошки и садржајно груписати око четири или пет мотива. То су: Призрен као град, манастир Свети Арханђели,

¹³ *Исїо*, II.

¹⁴ О смислу ове идеје говори, на пример, и чињеница да исти стих као мото свога запис узима, чиме материјализује имагинарну слику града-музеја. Никола С. Јанићевић Јанићевић, у: *Тако је живео Призрен*, Просвета, Ниш, Алексинац, 1969.

Богородица Љевишка и Шар-планина, као декор и део природе који уоквирује призренску панораму¹⁵.

Иако, књижевноисторијски посматрано, „српска средњовековна поезија нема изразитијих родољубивих песама“,¹⁶ поготово не оних које се могу довести у везу са царским градом и великим царем Душаном Силним, у епским песмама, иако нису доминантни, значајно су присутни Призрен и цар Душан. Епске песме *Смрти Душанова*, *Женидба кнеза Лазара*, *Урош и Мрњавчевићи* илуструју време пропасти Душановог царства и пресељење престонице из Призрена у Крушевац, док остале: *Женидба Душанова*, *Бан Милутићин* и *Дука Херцеговац*, *Како се крсно име служи*, *Наход Момир*, *Змија и младожена*, *Удаје се сестра Душанова* певају о цару углавном негативно, истичући његову похлепу, бахатост и непоштовање других људи. У епској структури *Удаје се сестра Душанова*, која, као и све епске песме, има форму беседе, опијен вином, цар би, чак, да узме своју сестру за љубу:

*Чујете ли, сва српска јосјодо,
што ја хоћу ријеч бесједити:
моју л' бити вољан на бесједи,
да ја узмем сестру Кангосију,
да је узмем за људу вијерну,
да се царско не разлази лице,
да се царско не расиура блато?*

Војислав Ђурић, с правом, упозорава да је у епској визији певача овде све, осим Призрена и цара Стефана, измишљено. Цару је, по схватању српског народа, приписан најтежи грех – инцест. Народни певач је владару дао негативне карактеристике, јер се са пропашћу независне српске државе урушавала и слава и величина оних који су је стварали. Тако је и Призрен, у његовој интерпретацији, „остао престоница без славе и величине, уклет град у коме цара склоног греху наводе на грех и великодостојници, световни и црквени, подједнако предани злу“.¹⁷

Вековно ропство он је опевао у песмама, преносећи их са колена на колена, и тако кроз поезију правдао национални пораз или га претварао у победу. У оба случаја реч је о истој матрици и она се дуго преносила и у уметничку поезију и њену слику света, што се види и у илустративним примерима Шантића, Соларића и Мушицког, којима смо отворили нашу анализу. Тако

¹⁵ Идеју лепоте апострофира и Б. Нушић, тврдећи да Турци који уживају у лепоти, уживају јер знају да Призрен „има теферич и добру воду“.

¹⁶ М. Ј., нав. дело, IX.

¹⁷ Војислав Ђурић, *Косовски дој у српској књижевности*, Српска књижевна задруга – Београд, Матица српска – Нови Сад, Јединство – Приштина, Београд, 1990, 72.

су исте народне идеје, песничком имагинацијом, поново препевали песници сентиментализма, предромантизма и романтизма „појављујући се као истински тумачи народних жеља и идеала“¹⁸ и транспонујући историју у књижевност. Готово да у историји модерне српске књижевности нема таквог примера везе и односа историје и стваралаштва као у овом случају.

Комплексније уметничко певање о Призрену налазимо у предромантичарској и романтичарској епохи, која је са собом донела и идеју ослобођења и подигла националну свест Срба. Истина је да ова два раздобља нису дала озбиљнија поетска дела или уметничка остварења о Призрену. Јован Стерија Поповић је први велики песник који је *Даворјем на њољу Косову* у односу на целокупну српску поезију учинио крупан заокрет у певању о Призрену и Косову. Стеријин класицизам доследан је у свом песимизму, те је ово „најжалоснија тужбалица над историјском судбином српског народа“.¹⁹ Све што је велики Душан оставио за собом, све што је остало од некадашње велике и моћне државе: једно је велико *нишиџа*. Овим знаком нихилизма и песимизма, који потврђује и историја, завршава се и Стеријина поема „у којој је садржана својеврсна синтеза целокупног песничког животног и уметничког искуства“.²⁰ Занимљиво је да ту идеју саопштава кроз свест о делу:

*Гди су они Данилови
Неоцени рукојиси?
Гди остали лејџојиси
Весџиџељи срџских дела.
(...)
Да остџану сасвим нишиџи
Тако судба Срџсџву рече.²¹*

Иначе, Стеријино *Даворје* као форма одговара некој врсти тужбалице за минулим славним данима нације и државе. У аури старог сјаја Стерија жали за косовским поразом (*Косово црно њоље, џи Срба друже неверни или Туџом џужџи Косово*); пресликава историју преузимајући матрице народне епике (идеја о Нејаком Урошу), идеја о неслози (*Бесна џусџа неслоџо / Кћери адске змије / Гди би знала живеџи / Да Србина није?*) и издаји (*Вука неверноџа црна душо*) или злој коби (*Ко ће судби на џуџи сџаџи / Шџо је рекла да не буде?*), која се у модерном српском друштву трансформисала у формулу теорије

¹⁸ М. Ј., нав. дело, III.

¹⁹ *Исџо*, XXI.

²⁰ *Исџо*.

²¹ Наравно, мисли се на Душанов законик (који је проглашен на државном сабору у Скопљу 1349), бројне црквене хрисовуље, на Призрен у којем је 1871. године основан турско-српски лист *Призрен* или 1873. основана Богословско-учитељска школа.

завере. Истина, данас је непријатељ на Западу, а некада је био на Истоку, и именован је Стеријиним питањем како ујушии Азије хидру? И, најзад, поента је у слици златних часова Призрена:

*Гди је Призрен славни њрад,
Гди су царски двори?
Гди Душанов златни век,
Што чудеса створи,
Све њројуша Косово,
Оде српска слава,
Гди су били њрадови
Сада расије њрава.*

У кључу новог читања та слика се поклапа са историјом на крају двадесетог века, јер у Призрену сада живи седам српских душа.²² Актуелно је и питање Даворја: *Гди је Србије њрад, је л Косово, Марица, Прилеј?* Или слика свршеног чина: *Гди је свеилио крсти, хоце урличу сада.*

И његова епска наративна целина *Стефану Душану* има сродне идеје и исту интонацију, а настаје под мотом: *Сав с Душаном свену Срба Цвейак!*²³ У знаку је карактерологије и етногенезе Срба и Грка: *С њрчким мекушњвом српска најлоси / Посиће слојну ѡуђинцу жерњвом.* Реафирмише стару библијску идеју о разврату као узроку историјског слома: *Раскош у Призрен и уђе разврати,* или је поткрепљује примером Рима, а у Даворју Рима и Атине: *с раскоши ѡде Рим или Тако Ајина и Рим давно забвене леже.*

На фону Стеријиних идеја Даворја средишња је она о одбрани од разврата или о уздању у веру:

*Хоћеш вечне задужбине?
У ѡрсима цркву зидај,
И са жеља ѡхои скидај
И ушврди срце чистио.*

На исту жицу пева и Милош Светић. Призива Саву, Лазара, Милоша (*сиомен Милоша ѡреје и / У срдицу рода чува*), чак и античког Херкула. У том

²² Видети: *Предговор у: Призрен царски ѡрад (Хрестиомаија)*, који у мотивима приређивања књиге види историјски трагичан исход. Истина, текст је интониран више политички него научно.

²³ Јован Суботић без поетизације идеје тему претвара у констатацију или жал:

*Изчезоше они красни дани
Које Душан свеиу даде свом (Елегија на Косову).*

Бранко Радичевић у *Ђачком расианку* има визију српског цара као бујне реке:

*Душан, Душан, бујна река
Србин, јунак ѡа до века!*

контексту у његовој визији Душан је био „моћни заклон“: *Душана давно нам нема, сѝуба / Од коѝа силе Сѝамбол је сѝреѝио!* И његова песничка идеја има историјски контекст. „Три најзнатнија и најлепша дата у нашој историји везана су за име овог славног владоаца, а то су проглас царства (1346), српска Патријаршија и знаменити Законик. Да се ове велике тековине задобију, потребна је била велика енергија, ненадмашно јунаштво, дубока мудрост и политичка зрелост.“²⁴ Феудализам у Србији у Душановој ери „достигао је свој највиши ступањ развитака“.²⁵ Управо је то супстанца коју уметнички обликују песници. И он поетиком следи националну и политичку идеју о слози: *У бездану мрачну. Сви да се љубимо / Ко сродна браћа (...)*, јер ту и тада „цвета и среће цвет“.

У знаку опозиције, под знаменом супротних сила енергије какву носе у политичком слога и неслога, храброст и издаја у историјском и добро и зло у етичком смислу,²⁶ што је све у уметничком смислу, и у епици и у писаној књижевности, на пример, стало у бинарном пару: Милош Обилић и Вук Бранковић, јесу реторика и поетика Јована Грчића Миленка који с уздигнутим ускликом пева: *Хеј, Косово, јади наши / Докле ћеш нам ѝако сѝаѝи?*²⁷ У романтично-наративној структури и у дијалошкој форми лирског субјекта са историјом као наслеђем и стварношћу све је у знаку *ѝужно и црно: Та докле ће тужно цвеће / На ѝоѝрсју ѝвоме цваѝи?* и: *Докле ће ѝи Кукавица / Тужне*²⁸ *ѝе сме да ѝоѝева?* Или још: *Докле ће црна ѝуѝа / Храбра срца да им ѝања?* Исход песник види, и то је средишња идеја патриотско-педагошки интониране визије, у рађању нових Обилића: *Шѝо ће Србу да донесе / Злаѝно доба Душаново?* Наравно, и реторика наслова, који топографише Видовдан као симбол страдања за *крсѝ часни и слободу злаѝну* има своју поетичку функцију.

Колико су Косово у ширем контексту и Призрен као његова средишња светла тачка инспирација романтичара, сведочи и Владимир Васић у структури *Ој, жељена...*, призивајући музу да га зачас пренесе на Косово и Призрену-граду, где би да целива „места света“: беле дворе, Душанов гроб и приклони се: *Срѝској слави и слободи (...)* *Јер ѝу ѝаде домовина.* И његова се муза сећа косовских јунака, оклопника *без мане и сѝраха*, како их је у модерној рефлексивној песми опевао Милан Ракић, у структури *На Газимесѝану*,

²⁴ Стеван Симић, „Цар Душан Силни“, у: *Хрсѝомаѝија*, 52.

²⁵ Никола Вучо, „Економика средњовековне Србије кроз Душанов законик и манастирске повеће“, у: *Хрсѝомаѝија*, 201.

²⁶ Преглед листа *Призрен* показује „у стварности антитезу добра и зла, популарно моралисање и придиковање, као и објашњење да је свему злу криво незнање, неупућеност у науку и заосталост у просвети“. Боривоје Недић, „Прилози за историју штампе на југу“, у: *Хрсѝомаѝија*, 137.

²⁷ Песма *О Видову дну* објављена је у Сегедину 1864. године.

²⁸ Подвлачења су песникова.

Милоша, Ивана Косанчића, Југ Богдана, Топлицу Милана, Лазара, Страхинића Бана. Сви су они у песниковој визији *видели Божјеи лица*.

Док славу Душанову Стеван В. Каћански везује за Струму и Вардар и материјализује је у звучној слици: *Збор нас зове са Вардара / На дворове српскої цара*, Катарина Браћевачки, певајући у *Слави рода*, жали за Душаном и у духу средњовековне поетике рида: *Како њосле Душана?*

Иако често доноси само фрагменте ширих и комплекснијих уметничких дела, каква су *Ђачки расџанак* Б. Радичевића, *Горски вијенац* или *Луча Микрокозма* П. П. Његоша, Јеврићева антологија је илустративна за смер и домете певања о Косову и поводом Косова. У мањим целинама или фрагментима фреквентно струје сродне идеје или слике, и све су на трагу оних визија које је епика већ означила. *Ода на Србље* Стефана Стефановића, на пример, апострофира неслогу као српску кугу: „Векови уче нас“ да је она крвава.

Иако је уметнички приступ Призрену фрагментаран, велики песник и владар Петар Петровић Његош је од својих фрагмената сачинио целину и оцртао јасан лик цара Душана. Учинио је то на „уметнички потпуно убедљив и узвишен начин“.²⁹ Душанов лик је приказао у позитивном светлу и „тима једну, готово табу тему, на велика врата увео у књижевност“.³⁰ Он помиње Призрен и цара Душана у више дела. У посвети *Лучи Микрокозма* Душана сврстава у ред највећих јунака, тик уз Ђорђа и Милоша Обилића:

*Ја од њеде јошџе мноџо ишџем:
да њосџавиши у њлемеџе врсџе,
џред очима Срџсџџва и Словојенсџџва,
Обилића, Ђорђа и Душана,
И јошџџ коџа срџскоџа хероја.*

Горски вијенац, своје највеће дело, посветио је „праху оца Србије“ Карађорђу, дижући вођу Првог српског устанка у врх савремених европских ратних великана, а у посвети помиње Душаново јунаштво као равно Милошевом: *Зна Душана родџџ Срџска, зна дојџџџ Обилиће*.

Као и Његош, и Бранко Радичевић велича цара Душана, „и то у духу романтичарског гледања на српску прошлост“.³¹

*Све од мора Јагранскоџа,
И од џрада џџџ белоџа,
Све од оноџ Дреноџџџа
Шџџџ с' оџџеже мору Црну;*

²⁹ М. Ј., *нав. дело*, XXIII.

³⁰ *Исџџџ*.

³¹ *Исџџџ*, XXIII.

*Све њо Душан себи зїрну,
То учини божа воља,
Душан, Душан, дујна река,
Србин, јунак ња до века!*

И Љубомир Ненадовић, у више наврата, пева о Призрену. У оквиру његових интересовања за Косово настао је *Кузман*, чији се део односи на царски град у време пропаста царства. Поетска идеја није у знаку личне визије прошлости, већ се њоме перцепира будућност. Посматрано са данашњег становишта, средишњи стихови се односе и на слику поновне пропаста Призрена:

*Твоји ће Албанци Призрен заузети,
Ал' нестиаће и њих све ће изумрејти.*

На прагу 21. века сведоци смо егзодуса и рушења и затирања материјалних и духовних вредности, не само царскога града Призрена, већ и Косова и Метохије и свега што носи знамен српске хришћанске културе која се ослања на византијску цивилизацију. Но, из истог хоризонта очекивања, а у духу српске и хришћанске културе, чију мудрост казују пословице: *Сирїљен сїашен* или *Ничија није до зоре јорела*, верујемо да је песник предвидео и будућа времена:

*Има неки вейар, шїо њо свеїу дува
Те обара љуїе а разумне чува.*

Романтичар полази од становишта да су сви освајачи у свом насиљу безумни и да ће као такви пропаст, а да ће Косово, заједно са Призреном, остати у границама српске државе. Ненадовићева родољубива поезија је израз општих идеала и стремљења читавог српског 19. века као златног века српске историје у коме су се реализовале ослободилачке тежње Срба.

Два хрватска песника, Петар Прерадовић и Иво Војиновић, певају о Призрену. Прерадовић, присталица илирског покрета, оставио је песму *Цар Душан* у којој преовладавају песимизам и иронија услед сазнања да је од великог Душановог царства остао само гроб:

*Душан цар се рјеши јроба,
Сїресе са себе ѡрах умрли
И ѡїрими дух свој врели.
Прек крајева љеда равних
Из времена својих славних.*

Стихови звуче као опомена и у њима је мало наде и вере у другачији национални и историјски исход. Војиновић наглашено истиче и доживљава косовску националну драму и у свађама српских великана види главни разлог пропаста Душановог царства.

Песници романтизма су певали о славној прошлости, надахнути жељом за слободом. Прошлост је постала и остала наша чежња и мука. „Нас је прошлост проклела двоструком клетвом: удаљила се од нас, а није нам дала да из ње изађемо, лишила нас свога богатства, а оставила нам своју тугу и немаштину.“³²

Наравно, овим нису исцрпљене све варијације на тему Косова и Призрена, присутне у поезији 18. и 19. века, али су означене оне које су битне. Доминатне су две појаве: пресликавање идеја усмене књижевности и њихово варирање. Извесно је, такође, њихово снажно присуство у српској националној и историјској свести и данас. Посебно после трагичног пораза на крају 20. века, када је Косово изгубљено по политичкој вољи западних сила, али и политичком недораслошћу српске елите.³³

Колико је Призрен велика и комплексна тема илуструје Ђамил Сијарић у прози *Сабљар (Прича из Призрена)*, када, пишући о граду Душановом, позива: „Овамо нека дођу они који умеју да сањају о прошлости. Препустите се некој старој зидини, некој плочи, неком камену, неком натпису – они ће вас одвести у давну давнину, у тавнину времена, у оне дане и године које може да дотакне само наша машта онда кад смо овдје у Призрену.“

Идеја старости као живе вредности наслеђа и његова је исходна идеја која изазива имагинацију: „Призрен је стари град. Има стару, велику душу. Он је као књига добро написана, као књига у којој има и пуно мудрости и пуно слика. Па читаш мудрости и гледаш слике... Сlike су овдје шарене: шарени ћепенци, шарене џамије, шарене махале... Па кроз град ходиш као кроз изложбу на којој не знаш шта прије да гледаш. Јер је овдје, у Призрену, све као један шарени вез. И коју шару да погледаш? Од којег мајстора умјетничко дјело? Чију то фреску, чију арабеску? Чији суд од бакра, чију сабљу од сребра? А све то шаром ишарано. И ситним словом исписано. Исликано или исковано. Ковани су овдје женски тепелуци. Они сребрни за женску главу и белензуци за женску руку. Хамајлија за бијело грло.“³⁴

Цитирана дела

Архимандрит манастира Високи Дечани Сава 2005: „Призрен“, у: *Призрен царски њраг (Хрестомаиџа)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина

Вучо 2005: Никола Вучо, „Економика средњовековне Србије кроз Душанов законик и манастирске повеље“, у: *Призрен царски њраг (Хрестомаиџа)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина

³² Зоран Мишић, „Шта је то косовско опредељење“, у: Војислав Ђурић, *Косовски бој у српској књижевности*, Српска књижевна задруга – Београд, Матица српска – Нови Сад, Јединство – Приштина, Београд, 1990, 196.

³³ У другом делу рада осветљавамо идеје и слике Призрена код песника 20. века.

³⁴ Ђамил Сијарић, *Сабљар*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1970.

- Ђурић 1989: Војислав Ђурић, *Косовски дој у српској књижевности*, Српска књижевна задруга, Матица српска, Јединство, Београд, Нови Сад, Приштина, 1990.
- Јевтић 1987: Атанасије Јевтић (уредник), *Задужбине Косова, Епархија Рашко-призренска*, Богословски факултет, Призрен, Београд
- Јанићевић Јанићијевић 1969: Никола С. Јанићевић Јанићијевић, *Тако је живео Призрен*, Просвета – Ниш, Алексинац
- Јеврић 1998: Милорад Јеврић, *Царски Призрен у српској уметничкој поезији антилозија*, Нови Свет, Приштина
- Костић 2005: К. Н. Костић, „Наши нови градови“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина
- Мишић 1990: Зоран, „Шта је то косовско опредељење“, у: Војислав Ђурић, *Косовски дој у српској књижевности*, Српска књижевна задруга, Матица српска, Јединство, Београд, Нови Сад, Приштина, 1990.
- Недић 2005: Боривоје Недић, „Прилози за историју штампе на југу“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина
- Нушић 2005: Бранислав Нушић, „С Косова на сиње море“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина
- Симић 2005: Стеван Симић, „Цар Душан Сиани“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина
- Сијарић 2005: Тамара Сијарић, *Сабљар*, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1970.
- Скокољевић 2005: Ристо М. Скокољевић, „Призренски трг за српскога времена“, у: *Призрен царски град (Хрестоматија)*, НУБ „Иво Андрић“, Приштина

Литература

- Аристотел 1987: *О јесничкој уметности*, превео Милош Ђурић, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд
- Војводић 1989: Момир Војводић, *Жерљивено поље Косово (поезија 1389–1989)*, Јединство, Рад, Приштина, Београд
- Лорд 1990: Алберт Б. Лорд, *Певач ирича I*, Теорија, Идеа, Београд
- Макуљевић 2006: Ненад Макуљевић, *Уметности и национална идеја у XIX веку*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
- Матицки 2003: Миодраг Матицки, *Језик српској јесничкој*, Прометеј, Нови Сад
- Николић 1988: Серафим С. Николић, *Призрен од средњег века до савремене доба* (урбанистичко-архитектонски развој), Институт за српску културу Приштина, Завод за заштиту споменика културе, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина, Призрен
- Палавестра 1995: Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, СКЗ, Београд
- Ступар, Кебара 2003: Ненад Ступар (одабрао), Ненад Кебара (уредио), *Осам векова свештосавској јесничкој*, Лира, Београд
- Шафарик 2004: Павле Јозеф Шафарик, *Историја српске књижевности*, Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска, Београд, Нови Сад
- Призрен царски град (Хрестоматија)*, (приредили Ратко Марковић, Јордан Ристић, Александар Бачкалов), НУБ „Иво Андрић“, Приштина.

Ana ĐORĐEVIĆ

THE IMAGE AND VISION OF PRIZREN IN SERBIAN ARTISTIC POETRY OF THE 19TH CENTURY

Summary

The author wishes to demonstrate that this paper enlightens crucial ideas of Serbian poets of the 19th century inspired by Prizren as the tsar's town. It is to be a micro theme of the Serbian great and mythological one called Kosovo.

Key words: Kosovo, Prizren, tsar Dušan, culture, epics, poetry.